

АЛГОРИТМИ ОПРАЦЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ В КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМАХ

І.З. Якименко¹, М.М. Касянчук¹, Л.М. Тимошенко², Н.Є. Гребень²

¹ Тернопільський національний економічний університет,
вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46029, Україна; e-mail: iyakymenko@mail.ru

² Одеський національний політехнічний університет,
просп. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна; e-mail: nata-sti4@mail.ru

Обґрунтовується використання теоретико-числового базису Крестенсона, що породжує систему числення залишкових класів, для реалізації алгоритмів опрацювання інформаційних потоків. Розроблені нові алгоритми модулярного множення в теоретико-числовому базисі Радемахера-Крестенсона, що дозволили зменшити складність з поліноміально-експоненційної до логарифмічної, що на один-два порядки збільшило швидкодію рішення задач даного класу. Наведені результати чисельних експериментів відповідають теоретично розрахованим параметрам і підтверджують правильність запропонованого наукового підходу.

Ключові слова: інформаційні потоки, теоретико-числовий базис Радемахера-Крестенсона, система залишкових класів, матрично-модулярне множення

Вступ

Способи кодування інформаційних потоків визначаються теоретико-числовими базисами (ТЧБ), які застосовуються для їх представлення [1–3], найбільш поширеними з яких в сучасних комп'ютерних системах (КС) є наступні: унітарний, Хаара, Грея, Радемахера, Крестенсона та Галуа.

Світовий досвід створення процесорів для КС за останні 50 років, поряд з застосуванням ТЧБ Радемахера, який породжує двійкову систему числення, демонструє тенденцію все ширшого застосування інших ТЧБ, в тому числі: унітарного, Хаара, Крестенсона, Галуа, та сумісного використання комбінацій названих ТЧБ, наприклад Радемахера-Хаара, Крестенсона-Галуа тощо [4].

У зв'язку з цим існує проблема глибокого дослідження характеристик «нерадемахівських» ТЧБ та граничних можливостей їх застосування. При цьому перспективним, крім найбільш сьогодні масового одновимірного (векторного) представлення чисел та виконання операцій у ТЧБ Радемахера, є застосування двовимірних систем числення, вертикальної інформаційної технології у базисі Галуа та різних форм багатовимірного представлення чисел у вигляді залишків різних форм системи залишкових класів ТЧБ Крестенсона [5, 6].

Система числення залишкових класів (СЗК) ТЧБ Крестенсона, розроблена Акушським І.Я. та Юдіцьким Д.І., особливо її цілочисельна форма, широко використовувалась, починаючи з 70-х років минулого століття для побудови швидкодіючих спеціалізованих процесорів систем повітряної оборони колишнього СРСР [7]. Нормалізована форма СЗК, запропонована науковою школою професора Николайчука Я.М., активно використовується та застосовується при дослідженні двовимірних (матричних) форм систем числення ТЧБ Радемахера та Галуа [8].

Мета та задачі дослідження

Досягнення необхідного рівня захисту інформації в КС, які розвиваються, обґрунтовує перспективу удосконалення алгоритмів формування та опрацювання інформаційних потоків. Для досягнення мети удосконалення та підвищення ефективності захисту інформаційних потоків необхідно вирішити ряд задач:

- дослідити теоретичні засади опрацювання інформаційних потоків;
- розробити швидкодіючі алгоритми опрацювання інформаційних потоків на основі різних ТЧБ;
- створити спеціалізовані програмні засоби опрацювання інформаційних потоків.

Теоретичні засади використання системи залишкових класів

Відомо, що двійкова система числення, яка використовується в сучасних комп'ютерних системах, має певні недоліки – наявність міжрозрядних зв'язків та велику розрядність [9]. Тому актуальним є розвиток і застосування непозиційних систем числення, в яких відсутні вказані недоліки. Прикладом може бути СЗК, або, як її ще називають, представлення чисел у базисі Крестенсона [10], [11], причому найбільш фундаментально досліджено цілочисельну форму в системі залишкових класів. Хоча вона не набула значного поширення у зв'язку з необхідністю визначення умов переповнення, складністю та громіздкістю зворотнього перетворення чисел у десяткову систему числення, а також складнощами реалізації операцій ділення та порівняння, але СЗК можна ефективно використовувати у мультибазисних процесорах, спеціалізованих обчислювальних машинах для виконання операцій додавання, віднімання та множення, наприклад, у задачах лінійної алгебри (матрично-векторні операції) тощо. Необхідно відмітити, що ця система особливо ефективна при обчисленнях з великими числами [12], [13].

Фундаментальною основою СЗК є теорія чисел [14], зокрема, властивості китайської теореми про залишки. Будь-яке ціле додатне число N у десятковій системі числення представляється в СЗК у вигляді набору найменших додатніх залишків від ділення цього числа на фіксовані цілі додатні попарно взаємно прості числа $p_1, p_2, \dots, p_n$ ($N_{10} = (b_1, b_2, \dots, b_n)_{p_1, p_2, \dots, p_n}$, де $b_i = N \bmod p_i$), які називаються модулями (n — кількість модулів). При цьому повинна виконуватись умова $0 \leq N \leq P-1$, де

$$P = \prod_{i=1}^n p_i.$$

На відміну від позиційних систем числення, де величина визначеного розряду суми, різниці або множення залежить не тільки від значень відповідних, але і від попередніх розрядів доданків або множників, в СЗК додавання, віднімання та множення цілих чисел виконується окремо по кожному модулю і переноси між розрядами відсутні. Отже, такі операції в СЗК є модульними [15].

Нехай два десяткові числа A і B , записані в СЗК за вибраними модулями:

$$A_{10} = (a_1, a_2, \dots, a_i, \dots, a_n)_{p_1, p_2, \dots, p_i, \dots, p_n},$$

$$B_{10} = (b_1, b_2, \dots, b_i, \dots, b_n)_{p_1, p_2, \dots, p_i, \dots, p_n}.$$

Тоді:

$$A_{10} \pm B_{10} = C_{10} = (c_1, c_2, \dots, c_i, \dots, c_n)_{p_1, p_2, \dots, p_i, \dots, p_n},$$

$$A_{10} \times B_{10} = D_{10} = (d_1, d_2, \dots, d_i, \dots, d_n)_{p_1, p_2, \dots, p_i, \dots, p_n}$$

де

$$c_i = a_i \pm b_i,$$

$$d_i = a_i \times b_i.$$

Останні рівності справедливі лише в тому випадку, коли результат операції не виходить за межі інтервалу $\prod_{i=1}^n p_i - 1$.

Зворотне перетворення із ТЧБ Крестенсона у десяткову систему числення є досить громіздким і ґрунтується на використанні китайської теореми про залишки [14]:

$$N = \left(\sum_{i=1}^n b_i B_i \right) \bmod P, \quad (1)$$

де $B_i = M_i m_i$, $M_i = \frac{P}{p_i}$, m_i шукається з виразу $(M_i m_i) \bmod p_i = 1$, при цьому повинна

виконуватись умова $\left(\sum_{i=1}^n B_i \right) \bmod P = 1$.

Слід зазначити, що при переведенні чисел із СЗК у десяткову систему числення значну обчислювальну складність становить пошук коефіцієнтів $m_i = M_i^{-1} \bmod p_i$. У роботі [8] розглянуто досконалу форму СЗК (ДФ СЗК), у якій підбір модулів такий, що $m_i = 1$, тобто

$$M_i \bmod p_i = 1. \quad (2)$$

Подальший розвиток ДФ СЗК отримала у роботах [16, 17], у яких було встановлено правила побудови наборів з будь-якої кількості модулів ДФ СЗК для будь-якого діапазону десяткових чисел. Шукані модулі повинні отримуватися з такої умови:

$$\begin{cases} p_1 = 2 \\ p_i = p_1 p_2 \dots p_{i-1} + 1, 1 < i < n. \\ p_n = p_1 p_2 \dots p_{n-1} - 1. \end{cases} \quad (3)$$

Слід зазначити, що запропонована система не вичерпує всіх можливих наборів для ТЧБ Крестенсона при заданих n . Набір модулів, отриманий за допомогою системи (3), найоптимальніший, оскільки в цьому випадку величина P є максимальна, що дозволяє розглядати найбільший діапазон десяткових чисел. При цьому досягається зменшення розрядності вдвічі.

Крім того, у цих роботах запропонована напівдосконала форма СЗК ($m_i = \pm 1$), яку зручно використовувати у випадку обмеженої кількості модулів та необхідності розгляду великих чисел. Перспективними модифікаціями СЗК, які на даний час досліджуються, є нормалізована та розмежована форми СЗК.

Отже, переваги представлення чисел у базисі Крестенсона для опрацювання інформаційних потоків в КС очевидні – виконання операцій над великорозрядними числами, які представляються залишками, а не над великими числами базису Радемахера.

Алгоритм модулярного множення у ТЧБ Радемахера–Крестенсона

У роботі [18] викладені теоретичні основи виконання операцій модулярного множення та експоненціювання при застосуванні теоретико-числових базисів Радемахера та Крестенсона та отримано аналітичні вирази обчислювальної складності запропонованих високопродуктивних алгоритмів.

Запропоновано алгоритм матрично-модулярного множення n -розрядних чисел $a = a_{n-1}2^{n-1} + \dots + a_i2^i + \dots + a_12 + a_0$ та $b = b_{n-1}2^{n-1} + \dots + b_j2^j + \dots + b_12 + b_0$, де $a_i, b_j = 0, 1$, n — розрядність модуля p . Після побудови матриці $\|c_{ij}\| = 2^{i+j} \bmod p$ добуток чисел a та b отримується згідно формули:

$$a \cdot b = \left(\sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=1}^{n-1} a_i b_j 2^{i+j} \right) \bmod p, \quad (4)$$

де $a_i, b_j = 1$, тобто c_{ij} знаходиться на перетині стовпця та рядка, для яких відповідні a_i та b_j дорівнюють 1.

Модулярне множення в ТЧБ Радемахера–Крестенсона здійснюється згідно наступного алгоритму.

Вхід: $a = a_{n-1}2^{n-1} + \dots + a_i2^i + \dots + a_12 + a_0$, $b = b_{n-1}2^{n-1} + \dots + b_j2^j + \dots + b_12 + b_0$, $a_i, b_j = 0, 1$, n — розрядність модуля p .

1) Знаходимо залишки кожного біта a і b по заданому модулю p .

2) Сумуємо залишки останньої стрічки матриці розкладу чисел a і b по модулю p .

Отримуємо c_n .

3) Помножуючи $c_n \cdot 2$ за модулем p і пропускаючи нульові стрічки, записуємо вектор стовпчик c_i . Отримуємо вектор залишків $a \cdot b \pmod{p}$.

Вихід: c_i .

Блок-схема алгоритму представлена на рис. 1. Отриманий алгоритм заміни операції множення, яка має квадратичну обчислювальну складність $O_1(n) = n^2$, матрично-модульною операцією сумування в ТЧБ Радемахера–Крестенсона з логарифмічною складністю

$$O_2(n) = \begin{cases} (\log_2 n)^2, & \text{якщо } n < 256 \\ n \cdot (\log_2 n), & \text{в інших випадках} \end{cases}$$

Основна перевага розробленого алгоритму по відношенню до існуючих – заміна багатотактної операції множення на однокітну сумування залишків. Алгоритм дозволяє реалізувати матриці розрядності 1024 біти за 2-4 мс, що при тактовій частоті процесора 10^9 прискорює реалізацію алгоритму в 20-40 разів.

Удосконалений алгоритм модулярного множення на основі використання ТЧБ Радемахера–Крестенсона

Для виконання операції модулярного множення $a \cdot b \pmod{p}$ двох n -розрядних чисел, представимо числа a та b в двійковій системі числення базису Радемахера, тобто:

$$a = \sum_{i=1}^{n-1} a_i 2^i = a_0 2^0 + a_1 2^1 + a_2 2^2 + \dots + a_{n-1} 2^{n-1},$$

$$b = \sum_{j=1}^{n-1} b_j 2^j = b_0 2^0 + b_1 2^1 + b_2 2^2 + \dots + b_{n-1} 2^{n-1},$$

де

$$a_i = 0.1;$$

$$b_j = 0.1;$$

n — розрядність модуля p .

Для знаходження результату їх множення за модулем p побудуємо матрицю, представлену в табл. 1, де $k_j = 2^j \bmod p$.

Таблиця 1.

Матриця множення в ТЧБ Радемахера–Крестенсона

	k_{n-1}		k_1	k_0	.....	k_{n-1}		k_1	k_0
a_{n-1}	b_{n-1}		b_1	b_0	0	0	0	0	0
...	0	.....	.....	.....	.....	0	0	0	0
a_i	0	0	b_{n-1}		b_1	b_0	0	0	0
...	0	0	0	.....	.....	.....	.....	0	0
a_1	0	0	0	0	b_{n-1}		b_1	b_0	0
a_0	0	0	0	0	0	b_{n-1}		b_1	b_0

$$a \cdot b(\bmod p) = a_0 b_0 k_0 + (a_0 b_1 + a_1 b_0) k_1 + (a_0 b_2 + a_1 b_1 + a_2 b_0) k_2 + \dots + (a_0 b_{n-1} + a_1 b_{n-2} + \dots + a_{n-1} b_0) k_i \tag{6}$$

Позначимо через:

$$A_l = (a_0 b_{n-1} + a_1 b_{n-2} + \dots + a_{n-1} b_0) k_l, \tag{7}$$

$$a \cdot b(\bmod p) = \sum_{l=1}^{2n} A_l \bmod p. \tag{8}$$

З врахуванням (7) співвідношення (8) набуде вигляду:

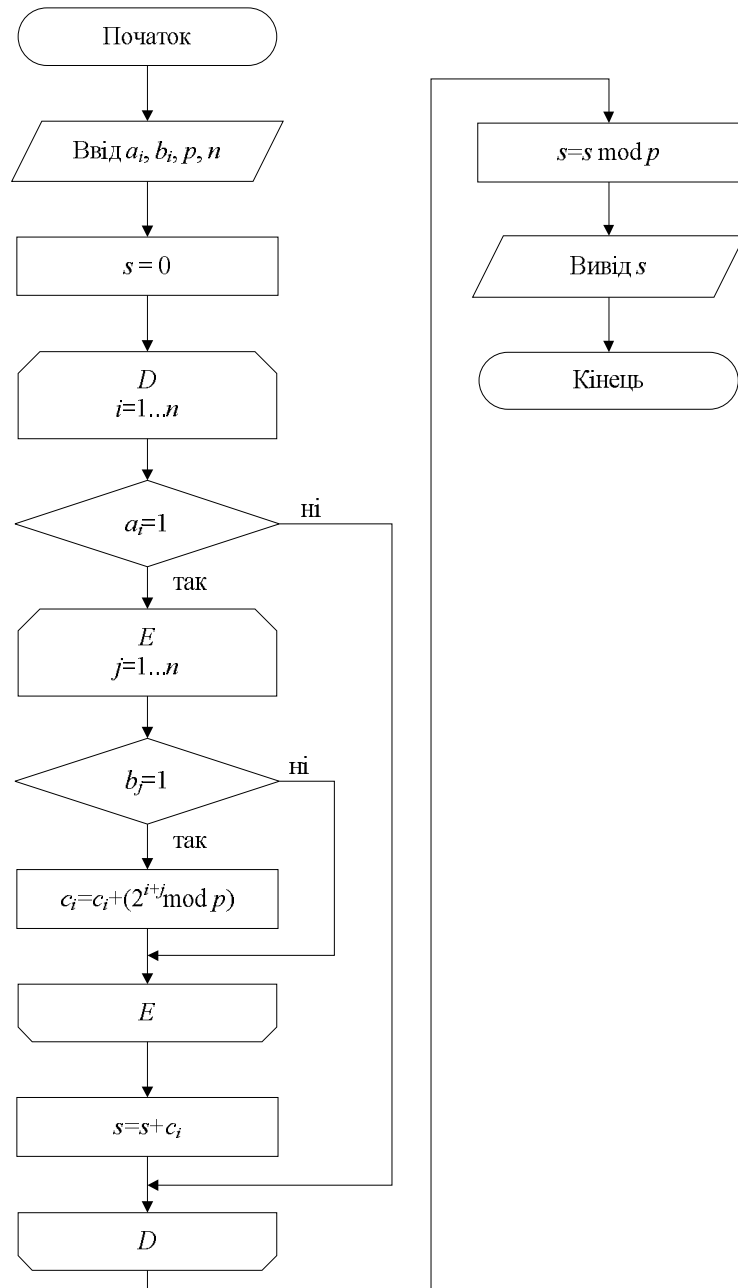
$$a \cdot b(\bmod p) = \left(\sum_{l=1}^{2n} \left(\sum_{\substack{i=0 \\ j=0}}^{n-1} a_i b_j \right) k_l \right) \bmod p, \tag{9}$$

$$i + j = n - 1.$$

Причому, якщо $a_i = 1, b_s, b_q = 1$, тоді отримуємо спрощення при розрахунку операції модулярного множення з використанням наступного співвідношення:

$$(b_s + b_q)k_i = k_{i+1} \quad (10)$$

Отже, при використанні співвідношення (10) суттєво зменшується обчислювальна складність виконання операції модулярного множення, що дозволяє ефективно використовувати запропонований метод в алгоритмах захисту інформаційних потоків, побудованих на асиметричних криптосистемах.

Рис. 1. Блок схема алгоритму модулярного множення в ТЧБ Радемахера-Крестенсона

Розглянемо приклад: знайти значення виразу $21 \cdot 25 \bmod 29$.

Для початку представляємо числа 21 і 25 в двійковій системі числення, тобто $21=10101$, $25=11001$, тоді на основі використання табл. 1 отримуємо:

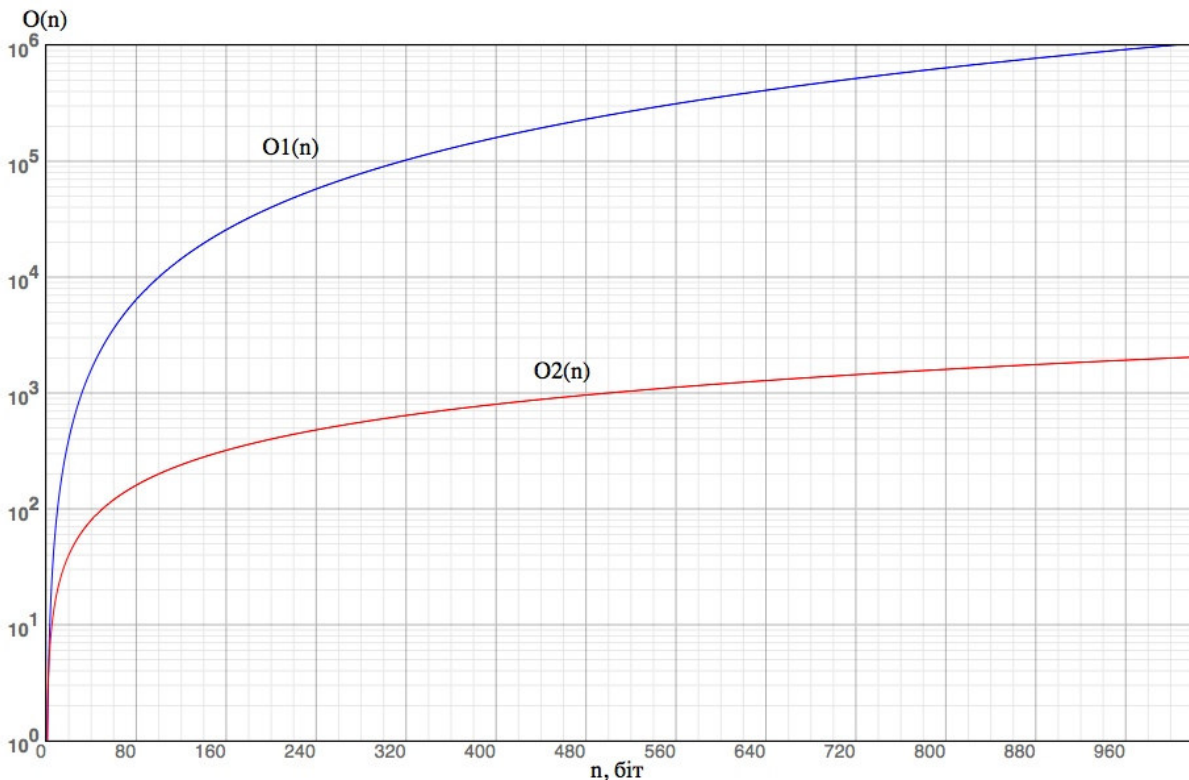
	19	24	12	6	3	16	8	4	2	1
1		1	0	1	0	1				
1			1	0	1	0	1			
0										
0										
1						1	0	1	0	1

З врахуванням співвідношення (10) одержимо

$$(24+12+6+16+16+8+4+1)\text{mod}29=(19+8+4+1)\text{mod}29=3.$$

Таким чином, отримано удосконалений новий алгоритм заміни операції множення, яка має квадратичну обчислювальну складність $O1(n) = n^2$, матрично-модульною операцією сумування в ТЧБ Радемахера–Крестенсона з лінійною складністю $O2(n) = 2n$.

Результати дослідження обчислювальної складності запропонованого алгоритму наведені на рисунку 2.

Рис. 2. Обчислювальна складність операції модулярного множення удосконаленого алгоритму на основі використання ТЧБ Радемахера–Крестенсона

Результати чисельного експерименту показують, що розроблений метод характеризується на 1 порядок меншою обчислювальною складністю по відношенню до відомих і дозволяє ефективно застосовувати його в різного роду задачах, наприклад в асиметричних системах захисту на етапах як генерування ключів, так і шифрування/дешифрування даних.

Висновки

Розроблені нові алгоритми опрацювання інформаційних потоків – модулярного множення в ТЧБ Радемахера-Крестенсона дозволили зменшити складність з поліноміально-експоненційної до логарифмічної та лінійної, що на 1-2 порядки збільшило швидкодію рішення задач даного класу. Розроблені інструментальні програмні засоби реалізації алгоритмів модулярного множення дали можливість дослідити вплив часової складності на характеристики запропонованих алгоритмів. Результати відповідають теоретично розрахованим параметрам і підтверджують правильність та результативність запропонованого наукового підходу по вдосконаленню алгоритмів опрацювання інформаційних потоків в комп'ютерних системах.

Оскільки операція модулярного множення є базовою в найбільш поширених системах захисту інформаційних потоків з відкритими ключами, то доцільно використовувати розроблений метод в задачах захисту інформаційних потоків на практиці для вдосконалення систем захисту інформаційних потоків.

Список літератури

1. Блейхут, Р. Быстрые алгоритмы цифровой обработки сигналов [Текст] = Fast algorithms for digital signal processing : таблицы / Р.Э. Блейхут ; пер. И.И. Грушко ; ред.: В.И. Арнольд, А.С. Попов ; худож. А. Рейнце, пер. с англ. — Москва : Мир, 1989. — 448 с.
2. Николайчук, Я.М. Теорія джерел інформації [Текст] : монографія / Я.М. Николайчук. — Т. : ТНЕУ, 2008. — 536 с.
3. Литвин, А.И. Организация векторных вычислений спектральных коэффициентов преобразования Хаара / А.И. Литвин, А.И. Май, Л.А. Писаренко // Тезисы докладов международной конференции по вычислительной математике (МКВМ-2002), 24–28 июня 2002 г., Новосибирск, Академгородок. — Новосибирск, 2002. — С. 46–58.
4. Николайчук, Я.М. Теоретичні основи побудови та структура спецпроцесорів в базисі Крестенсона / Я.М. Николайчук, О.І. Волинський, С.В. Кулина // Вісник Хмельницького національного університету. — Хмельницький, 2007. — № 3, Т. 1. — С. 85–90.
5. Алексеев, В.Е. Графы и алгоритмы. Структуры данных. Модели вычислений [Текст] : учеб. для студ., обуч. по спец. 010200 – «Прикладная математика и информатика» и по напр. 510200 – «Прикладная математика и информатика» / В.Е. Алексеев, В.А. Таланов. — М. : ИНТУИТ : БИНОМ. ЛЗ, 2006. — 320 с.
6. Столлингс, В. Структурная организация и архитектура компьютерных систем: Проектирование и производительность [Текст] = Computer organization and architecture: Designing and Performance : монографія / В. Столлингс; [Пер. с англ. и ред. В.Т. Тертышного]. — 5-е изд. — М. : Вильямс, 2002. — 892 с.
7. Николайчук Я.М. Основи побудови часових систем на базі вертикальної інформаційної технології / Я.М. Николайчук // Тези науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу. — Івано-Франківськ, 1999. — С. 90–92.
8. Николайчук, Я.М. Матричні системи числення / Я.М. Николайчук, О.Д. Круцкевич // Вісник Хмельницького національного університету. — Хмельницький, 2007. — № 3, Т. 1. — С. 62–64.
9. Акушский, И.Я. Машинная арифметика в остаточных классах [Текст] : монографія / И.Я. Акушский, Д.И. Юдицкий. — М. : Советское радио, 1968. — 439 с.
10. Касянчук, М.М. Теорія та оптимізація алгоритмів опрацювання великорозрядних чисел у базисі Крестенсона / М.М. Касянчук, І.З. Якименко, С.В. Івасьєв // Вісник Хмельницького національного університету. — Хмельницький, 2011. — № 3. — С. 265–273.
11. Корнилов, А.И. Принципы построения модулярных индексных умножителей // А.И. Корнилов, М.Ю. Семенов, О.В. Ласточкин // Известия высших учебных заведений. Электроника. — 2004. — № 2. — С. 48–55.
12. Задірака, В.К. Комп'ютерна арифметика багаторозрядних чисел: наукове видання / В.К. Задірака, О.С. Олексюк. — Київ, 2003. — 264 с.
13. Локазюк, В.М. Контроль і діагностування часових пристроїв та систем : Навчальний посібник для ВУЗів. — Хмельницький : ТУП, 2001. — 242 с.